

Η «ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ» ΣΕ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΡΟ

ΕΦΡΑΙΜΙΔΗΣ Π.¹, και ΒΟΪΝΕΣΚΟΥ Ζ.²

¹ Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Πατρών-Δημοτικό, ² Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Πατρών-Νηπιαγωγείο
e-mail: voineskou@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα “Νερό, πηγή ζωής, πολιτισμού, χαράς και η διαχείριση του” μπορεί να γίνει αντικείμενο μελέτης διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, να μελετηθεί δηλαδή διεπιστημονικά, διαθεματικά, ολιστικά. Η διαθεματική προσέγγιση της κατεύθυνσης «Δημιουργία και Έκφραση», που περιλαμβάνει τη μουσική, τη δραματική τέχνη, τη φυσική αγωγή και τα εικαστικά, δίνει στον εκπαιδευτικό και τους μαθητές πολλές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας με ποικίλα υλικά και τεχνικές. Με τις δραστηριότητες αυτές αντιλήφθηκαν οι μαθητές τη σημασία του νερού για την ανθρώπινη ύπαρξη και ζωή και προέβησαν σε δράσεις προστασίας του περιβάλλοντος και ευαισθητοποίησης όχι μόνο των οικογενειών τους, αλλά και της κοινωνίας. Στην εισήγηση αυτή σκοπός μας είναι να δείξουμε διάφορες δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν μέσα στις τάξεις μας ή σε άλλους χώρους του σχολείου στο πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Ελπίζουμε με όσα θα παρουσιάσουμε, να δώσουμε ιδέες σε όσους εκπαιδευτικούς προτίθενται να ασχοληθούν με προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης που σχετίζονται με το νερό, στο οποίο είναι αφιερωμένο το έτος 2006.

EFRAIMIDIS P.¹, and VOINESKOU Z.²

¹Experimental School of University of Patras-Primary School, ² Experimental School of University of Patras-Kindergarten
e-mail: voineskou@sch.gr

ABSTRACT

The Water issue, source of life, civilization and joy, as well as the water management, could be the study aim of many cognitive subjects. It can be studied in the interdisciplinary, intercurriculum, holistic way. The intercurriculum approach of the “Creation/Formation and Expression” includes music, drama, physical education and the arts. It provides both the educator/teacher and the students the opportunity to deal with the “water issue” and the development of their creativity with various materials and techniques. Through these activities, the students had the chance to comprehend the importance of water for the existence and life of human being on earth, and proceed in environmental protection activities and became sensitive not only their families but the society as well. During this instruction our aim is to display/bring up various activities that took place in the classroom as well as in other school areas, as an essential part of the Environmental Education. We hope to give ideas to those educators who have the attention to deal with the Environmental Education Program relating to water which the year 2006 is dedicated to.

Λέξεις κλειδιά: Δημιουργία, Δραματική τέχνη, Εικαστικά, Μουσική, Φυσική αγωγή.

1. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Το νερό υπάρχει παντού. Είναι ένα από τα βασικότερα στοιχεία για τη ζωή μας. Τα παιδιά-μαθητές/τριες χρησιμοποιούν και καταναλώνουν το νερό και γι' αυτό καθίστανται άμεσα ενδιαφερόμενοι για το ζήτημα της διαχείρισης του νερού. Η μελέτη του μπορεί να οδηγήσει στην προσέγγιση πληροφοριών και γνώσεων, που συνδέονται με τον πολιτισμό, τις τέχνες, τη γλώσσα, τα μαθηματικά, τη γεωγραφία, τις φυσικές επιστήμες, τις κοινωνικές αξίες και την τεχνολογία. Επίσης, τα παιδιά, ως κάτοικοι του πλανήτη γη στον οποίο το νερό είναι απαραίτητο για όλους τους ζώντες οργανισμούς, οφείλουν να δραστηριοποιηθούν, ώστε να προστατευθούν οι φυσικές πηγές πλούτου και γενικότερα το περιβάλλον. Τέλος, το θέμα της διαχείρισης του νερού δίνει τη δυνατότητα σύνδεσης του σχολείου με την κοινότητα, αλλά και τη δυνατότητα συνεργασίας του σχολείου με φορείς, υπηρεσίες και πρόσωπα (επιστήμονες, επαγγελματίες, κατοίκους) της περιοχής που έχουν σχέση με το ζήτημα.

2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Προσεγγίζοντας τα παιδιά το θέμα «Νερό» από πολλές και διαφορετικές πλευρές, είχαν ευκαιρίες να εκφραστούν με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Οι στόχοι, που επιδιώχθηκαν, ήταν οι εξής:

- ✚ Ως προς τα εικαστικά τα παιδιά βοηθήθηκαν:
  - § Να αναπτύξουν ενδιαφέρον για την καλλιτεχνική δημιουργία
  - § Να πειραματιστούν με διάφορα υλικά και τεχνικές
  - § Να διακρίνουν την ομορφιά στη φύση, στο περιβάλλον και στα έργα τέχνης με τα οποία ήρθαν σε επαφή
  - § Να ερευνήσουν και να χρησιμοποιήσουν τις εμπειρίες και τις ιδέες τους, προκειμένου να δημιουργήσουν και να εκφραστούν καλλιτεχνικά.

- ✚ Ως προς τη μουσική:
  - § Να διδαχτούν μια σειρά τραγουδιών, παραδοσιακών ή σύγχρονων, με θέμα το υγρό στοιχείο
  - § Να ακούσουν μουσικά κομμάτια, ώστε να βιώσουν μουσικές εμπειρίες
  - § Να αναγνωρίσουν μαγνητοφωνημένους ήχους που δημιουργεί το νερό στις διάφορες μορφές του, μέσω του παιχνιδιού
  - § Να δημιουργήσουν τα ίδια τα παιδιά μουσική με μουσικά όργανα αυτοσχέδια ή μη
  - § Να επενδύσουν με μουσική ένα θεατρικό, ένα παραμύθι ή ένα ποίημα.

- ✚ Ως προς τη δραματική τέχνη:
  - § Να αναδειχτούν οι ικανότητες και οι κλίσεις των παιδιών
  - § Να δημιουργήσουν, να επικοινωνήσουν, να εκφραστούν, να μάθουν για τον εαυτό τους και τον κόσμο, να εκτονωθούν, να απελευθερωθούν
  - § Να εκφράσουν εμπειρίες, συναισθήματα και ιδέες με κίνηση, φωνή, λόγο και υλικά που επέλεξαν· να διηγηθούν ή να πλάσουν ιστορίες· να χειριστούν αντικείμενα στα οποία απέδωσαν νέες σημασίες
  - § Να καλλιεργήσουν τη φαντασία και την εφευρετικότητά τους χάρη στην πολυχρωμία και την ποικιλία των υλικών
  - § Να οδηγηθούν στην ανάγκη οργάνωσης και αποδοχής κανόνων μέσα από την κοινή δράση με τα άλλα παιδιά
  - § Να καλλιεργήσουν το διάλογο και τη συνεργασία
  - § Να μοιραστούν τους φόβους τους και τις ανησυχίες τους.

- ✚ Ως προς τη φυσική αγωγή:
  - § Να κοινωνικοποιηθούν παίζοντας παιχνίδια

- § Να μάθουν να συνεργάζονται
- § Να αναλάβουν ευθύνες και ρόλους
- § Να μάθουν να τηρούν και να σέβονται κανόνες
- § Να παίξουν με υλικά
- § Να χορέψουν παραδοσιακούς χορούς
- § Να μάθουν τα ολυμπιακά αθλήματα τα σχετικά με το νερό.

3. ΜΕΘΟΔΟΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Προκειμένου να υλοποιήσουμε τα προγράμματά μας για το «Νερό» χρησιμοποιήσαμε:

- 1) Τη Μέθοδο Project. Με τα σχέδια εργασίας επιδιώξαμε τη διερεύνηση του θέματος από όλους τους μαθητές συνολικά ως τάξη ή ομαδικά, εργαζόμενοι μέσα και έξω από το χώρο του σχολείου. Όταν ολοκληρώθηκε η μελέτη, έγινε μια σύνθεση όλων των στοιχείων, καταγράφηκαν τα συμπεράσματα και έγιναν προτάσεις που κοινοποιήθηκαν στην τοπική και ευρύτερη κοινότητα.
- 2) Τη Διαθεματική-Διεπιστημονική προσέγγιση. Το θέμα «Νερό» εξετάζοντάς το διαθεματικά το εντάξαμε στην έννοια της μεταβολής. Επίσης, το εξετάσαμε διεπιστημονικά μέσα από την καθημερινή ζωή, τη θρησκεία μας, τις παραδόσεις, τη μουσική, τη ζωγραφική, την ελληνική γλώσσα, τις φυσικές έννοιες κλπ., προκειμένου να αντιληφθούν τα παιδιά το βασικό του ρόλο στην ανθρώπινη ύπαρξη και δημιουργία.
- 3) Την Ομαδική εργασία. Οι ομάδες λειτούργησαν σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος, αλληλοενημερώνονταν και, στο τέλος, τα επιμέρους στοιχεία που συγκέντρωναν, ταξινομούσαν και συσχετίζονταν μεταξύ τους με σκοπό την τελική σύνθεσή τους.
- 4) Τη Μελέτη πεδίου. Η επίσκεψη σε τόπους, όπως: το λιμάνι της πόλης μας, το φράγμα του Πηνειού ποταμού, η κοντινή παραλία του Ρίου, το εργοστάσιο άλατος, η εγκατάσταση του βιολογικού καθαρισμού της πόλης μας, οι πηγές του Αροανείου ποταμού, η λίμνη Τσιβλού, έδωσαν ερεθίσματα στα παιδιά για έκφραση συναισθημάτων και εμπλουτισμό γνώσεων, αλλά και αύξησαν τη δυνατότητά τους για έκφραση και δημιουργία.
- 5) Τη Συζήτηση. Η ελεύθερη, κατευθυνόμενη ή με συντονιστή τον εκπαιδευτικό συζήτηση για αναζήτηση προτάσεων και λύσεων χρησιμοποιήθηκε για να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα λύνονται με συζήτηση και συνεργασία.
- 6) Τα Παιχνίδια ρόλων και τη δραματοποίηση. Η βίωση καταστάσεων μέσα από τη μίμηση της πραγματικότητας, την έκφραση συναισθημάτων και τους προβληματισμούς, βοήθησε στην ανάπτυξη του θέματος. Με αφορμή μία επίσκεψη, την προβολή μιας ταινίας ή slides, μια συζήτηση, ένα ποίημα ή ένα παραμύθι, τα παιδιά εκφράζονταν, έχοντας στη διάθεσή τους ποικίλα υλικά, με έναν μη λεκτικό τρόπο, εξίσου όμως σημαντικό αφού μας δίνει συναισθήματα, προσωπική απεικόνιση των θεμάτων που τα απασχολούν, επικοινωνία και δημιουργία.

4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Δραστηριότητες από τα περιβαλλοντικά προγράμματα για το «Νερό» που υλοποιήθηκαν κατά τα σχολικά έτη 2003-2004 και 2004-2005, θα παρουσιαστούν στη συνέχεια. Πριν αναφερθούμε διεξοδικά στις δραστηριότητες που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο της «Δημιουργίας και Έκφρασης», οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η επιλογή των δραστηριοτήτων έγινε σύμφωνα με την ηλικία, τις ανάγκες, τις επιθυμίες, το γνωστικό επίπεδο των μαθητών και σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς μαθησιακούς στόχους των Δ.Ε.Π.Π.Σ. Τα παιδιά δημιούργησαν σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο. Τα ομαδικά έργα χρησιμοποιήθηκαν για τη διακόσμηση της τάξης ή χώρων του σχολείου.

Α) Εικαστικές δραστηριότητες

Ζωγραφική: Τα παιδιά ασχολήθηκαν με τη ζωγραφική χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά, όπως μαρκαδόρους, ξυλομπογιές, λαδοπαστέλ, κιμωλίες, κεροπαστέλ, νερομπογιές, δακτυλομπογιές,

και τέμπρες, με πινέλα, με τα χέρια, με καλαμάκια, με τα δάχτυλα και διαφορετικού είδους χαρτιά

Φωτογραφία 1,2. Ζωγραφίζοντας

Κολλάζ: Τα παιδιά έγιναν μικροί Μπρακ και Πικάσο (αυτοί πρώτοι πρόσθεσαν ξένα υλικά πάνω στα έργα τους) (Μαγουλιώτης Α., 1989) και κατασκεύασαν κολλάζ με υλικά όπως: αλάτι, άμμο, χαρτί βελουτέ, γλασέ, κλωστές, κουμπιά, υφάσματα, οδοντογλυφίδες, σπόρους, σπέρτα, ξερά φύλλα, κοχύλια, φελλούς, πώματα, φωτογραφίες από περιοδικά, εφημερίδες, ζυμαρικά και πολλά άλλα.

Φωτογραφία 3,4. Κολλάζ με αλάτι και άμμο

Τα κολλάζ που δημιούργησαν τα παιδιά ήταν επίπεδα ή ανάγλυφα. Κατασκεύασαν, ακόμη, παράσταση με καπάκια μπουκαλιών εμφιαλωμένου νερού, τα οποία σφήνωσαν πάνω σε μια μεγάλη επιφάνεια φελιζόλ

Αρχιτεκτονική-κατασκευές: Δημιούργησαν μακέτες με παραστάσεις που εικόνιζαν τοπία θαλασσινά, ποταμών ή λιμνών, καθώς και μακέτα της πόλης των Πατρών. Οι τρισδιάστατες κατασκευές τους μαζί με τα υπόλοιπα υλικά εκτέθηκαν στην έκθεση της λήξης του έτους

Φωτογραφία 5, 6. Κατασκευές

Πλαστική: Έπλασαν με πλαστελίνη παραστάσεις και με πηλό κατασκεύασαν αγγεία για τη μεταφορά του νερού .

Φωτογραφία 7,8. Πλάθοντας με πλαστελίνη και πηλό

Τύπωμα: χρησιμοποίησαν το τύπωμα για εργασίες τους. Οι μορφές τυπώματος που χρησιμοποίησαν ήταν το χάραγμα σε λαδοπαστέλ και το τύπωμα με στένσιλ και λαδοπαστέλ.

Β) Μουσικές δραστηριότητες

Η μουσική έδωσε στα παιδιά την ευκαιρία να δουν την ομορφιά της ζωής, να τραγουδήσουν, να παίξουν μουσικά όργανα και να συνθέσουν δικά τους μουσικά κομμάτια. Επιδιώχθηκε:

Ο διαχωρισμός ήχων. Άκουσαν τα παιδιά μαγνητοφωνημένους ήχους νερού που έσταζε, έτρεχε, έβρεχε, κλπ. Και στη συνέχεια παρήγαγαν τα ίδια ήχους με νερό π.χ. μπουκάλια γεμάτα νερό σε διαφορετικό ύψος, φυσούσαν με καλαμάκια μέσα σε μπουκάλια και ποτήρια με νερό, χτυπούσαν τα χέρια πάνω στο νερό και έτσι δημιουργήθηκε στο τέλος, μία πρωτότυπη μουσική ορχήστρα με το όνομα «Ορχήστρα του νερού».

Η εκμάθηση τραγουδιών και η δημιουργία χορωδίας. Τα παιδιά μάθανε διάφορα τραγούδια που έχουν σχέση με το νερό, όπως: «Η ψαροπούλα», «Γιαλό γιαλό», «Θάλασσα πλατιά», «Ένα νερό κυρα-Βαγγελιώ», «Η γερακίνα», «Θαλασσάκι μου», «Μες στον Αιγαίου τα νερά», «Πέρα στην κρύα βρύση», «Ποταμάκι», «Άσπρα καράβια τα όνειρά μας», «Η φλαμουριά», «Τα κάλαντα των Φώτων», «Βγαίν' η βαρκούλα του ψαρά», «Στου καιρού τη ζυγαριά», κ.ά.

Φωτογραφία 9, 10. Παίζοντας μουσική και τραγουδώντας

Η κατασκευή οργάνων. Τα παιδιά κατασκεύασαν μουσικά όργανα που σχετίζονται με το νερό όπως σείστρες και αυτοσχέδια μουσικά όργανα που παράγουν ήχο (μισογεμισμένα ποτήρια ή μπουκάλια με νερό σε διαφορετική στάθμη το καθένα, παράγουν διαφορετικές νότες αν χτυπηθούν με ένα μεταλλικό κουτάλι).

Η μουσική ακρόαση. Άκουσαν κλασική μουσική (τη λίμνη των κύκνων του Tchaikovsky) και σύγχρονη εμπνευσμένη από τη θάλασσα (τη θάλασσα του Σπανουδάκη). Καθώς, και δημιουργίες ανάμικτες με μουσική και κείμενο, όπως «Ο Πέτρος και ο λύκος» του Prokofief. Συνειδητοποίησαν τα παιδιά ότι και άλλοι λαοί τραγουδούν για το νερό και τις διάφορες μορφές του και τις χαρές που προσφέρει.

Γ) Δραστηριότητες δραματικής τέχνης:

Στη δραματική τέχνη εμπλέκονται η εικαστική έκφραση, ο ήχος και η κίνηση. Τα παιδιά χρησιμοποίησαν:

Τη Δραματοποίηση. Η δραματοποίηση, σύμφωνα με την Άλκηστις (1989), μπορεί να είναι αυτοσχέδια έκφραση, ή δραματοποίηση προγραμματισμένη (από τα παιδιά) ή δραματοποίηση κατευθυνόμενη από τον εκπαιδευτικό ή με συμμετοχή του εκπαιδευτικού. Εμείς χρησιμοποιήσαμε τη δραματοποίηση μετά από την ανάγνωση ενός μύθου, ενός παραμυθιού, ενός ποιήματος ή τραγουδιού. Ακολούθησε η δραματοποίησή του με ηθοποιούς τα παιδιά και εμπνευστή τον εκπαιδευτικό. Ακόμη, δραματοποιήσαμε αυτοσχέδιες ιστορίες που έγραψαν τα παιδιά και κατασκεύασαν κοστούμια με χαρτιά και υφάσματα. Δραματοποίησαν, επίσης, τη θάλασσα, έγιναν ποτάμι που ρέει, κολύμπησαν, έγιναν ιστιοπλόοι, ψάρια που κολυμπούν, βάρκες, κλπ.

Το Κουκλοθέατρο. Είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν παράσταση κουκλοθεάτρου στο χώρο του σχολείου με τίτλο «Ο Σταγονούλης και η ρύπανση». Τα μικρά παιδιά έπαιζαν τα ίδια κουκλοθέατρο με το Σταγονούλη και κατασκεύασαν κούκλες που χρειάζονταν.

Φωτογραφία 11, 12. Δραματοποιήσεις

Το Θέατρο. Το ανέβασμα των θεατρικών παραστάσεων βοήθησε στην κοινωνικοποίηση των μαθητών, στη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των παιδιών, των παιδιών και εκπαιδευτικών. Παίζοντας θέατρο τα παιδιά χρησιμοποίησαν ποικίλα εκφραστικά μέσα. Και επειδή η θεατρική παράσταση είναι κυρίως επικοινωνία μεταξύ ηθοποιού και θεατή (Άλκηστις, 1992), ήταν ότι χρειάζονταν για τη διάχυση των αποτελεσμάτων.

Την εκφραστική κίνηση, τον χορό, τον αυτοσχεδιασμό. Τα παιδιά εκφράστηκαν με την κίνηση και το χορό. Δραματοποίησαν τη Γερακίνα. Μιμήθηκαν το άπλωμα των ρούχων, αυτοσχεδίασαν ακούγοντας μουσική.

Στο τέλος των προγραμμάτων της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και κατά τη γιορτή της λήξης της σχολικής χρονιάς έγινε παρουσίαση της δουλειάς των παιδιών, που περιλάμβανε εκθέσεις κειμένων, ζωγραφικής, κατασκευών αλλά και παρουσίαση των θεατρικών έργων «Εισ το βυθό της θάλασσας» και «Ο κύκλος του Νερού», με κίνηση, μουσική και τραγούδι.

Φωτογραφία 13, 14. Σκηνές από τις θεατρικές παραστάσεις

Δ) Δραστηριότητες Φυσικής Αγωγής

Πολλές φορές οι δραστηριότητες ρυθμικής βοήθησαν τα παιδιά να αποδώσουν έννοιες για το νερό. Με τη βοήθεια οργάνων φυσικής αγωγής, επίσης, πραγματοποιήθηκαν πολλές δραστηριότητες μέσα στο σχολείο και στον αύλειο χώρο.

Τα παιδιά γνώρισαν τα σπορ, το στίβο, τη γυμναστική. Μελέτησαν και έμαθαν για αθλήματα που σχετίζονται με το νερό (καταδύσεις, υδατοσφαίριση, κολύμβηση, ιστιοπλοΐα, παγοδρομίες, χιονοδρομίες, θαλάσσιο σκι, κλπ.).

Έπαιξαν ομαδικά παιχνίδια και έμαθαν δημοτικούς χορούς, όπως Γερακίνα, Κάτω στο γιαλό, κλπ.

Φωτογραφία 15. Χορεύοντας τη Γερακίνα

5. ΔΡΑΣΕΙΣ-ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Για τη διάχυση των αποτελεσμάτων:

- Οργανώθηκε έκθεση με όλες τις εργασίες των παιδιών (ζωγραφική, κείμενα, παραμύθια, κατασκευές)

Φωτογραφίες 16, 17. Εκθέματα

- Διανείμαμε φυλλάδια σε όλες τις τάξεις του σχολείου μας προκειμένου να ευαισθητοποιηθούν όλοι στη χρήση του νερού, τους κινδύνους για ανθρώπους και ζώα και φυτά από την έλλειψή του ή τη μόλυνσή του

- Τα παιδιά πήραν σουπλά, κούπες με φωτογραφία (για τα νήπια) και βιβλίο (για τα παιδιά της Γ΄ τάξης) σαν ενθύμια για τη συμμετοχή τους στα προγράμματα
- Δημοσιεύτηκε στην τοπική εφημερίδα «Πελοπόννησος» η δουλειά των τάξεων. Από το νηπιαγωγείο δημοσιεύτηκε το θέμα «Το Νερό πηγής, πολιτισμού και χαράς», καθώς και το παραμύθι «Η Νούλια Βροχούλια Σταγονούλης ταξιδεύει» και από το Δημοτικό «Το Νερό και η διαχείρισή του» με έργα των παιδιών.

6. ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Η αξιολόγηση ακολούθησε για το Δημοτικό τρεις φάσεις και για το Νηπιαγωγείο δύο. Επιλέξαμε ως μέσα τη συζήτηση, τη ζωγραφική και το ερωτηματολόγιο. Κατά την Αρχική Αξιολόγηση (Διερεύνηση) διερευνήσαμε γνώσεις, στάσεις σχετικές με το Νερό και τη διαχείρισή του. Τα αποτελέσματα διαμόρφωσαν τους στόχους των προγραμμάτων.

Κατά τη Διαμορφωτική Αξιολόγηση (Γ΄ Τάξη) με τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου (με ανοιχτού και κλειστού τύπου ερωτήσεις, πολλαπλής επιλογής) έγινε και πάλι αξιολόγηση γνώσεων και στάσεων των παιδιών. Κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων του προγράμματος αξιολογούσαμε το ενδιαφέρον, την προσπάθεια, τη συμμετοχή, τη συνεργασία και το αποτέλεσμα. Επίσης, τα παιδιά αξιολογούσαν την επιλογή των χώρων επίσκεψης και τη συνεργασία με τα πρόσωπα-φορείς. Σε αυτή τη φάση μερικοί στόχοι χρειάστηκαν αναπροσαρμογή. Κατά την Τελική αξιολόγηση έγινε αποτίμηση των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων του προγράμματος σε σχέση με τους αρχικούς στόχους και τις συνθήκες εφαρμογής του.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τα παιδιά, μέσα από τα Περιβαλλοντικά Προγράμματα για το Νερό με σχέδια, ζωγραφική, πλαστικές τέχνες, κατασκευές, δραματοποίηση, θεατρικά δρώμενα, κίνηση, χορό, μουσική και παιχνίδι, μεταβίβασαν ιδέες, συναισθήματα, γνώσεις, παρατηρήσεις για το νερό και εξέφρασαν τη δημιουργικότητά τους και τη φαντασία τους.

Το σχέδιο και η ζωγραφική αποτέλεσαν τα κατ' εξοχήν μέσα που χρησιμοποίησαν τα παιδιά για να εκφράσουν τις ιδέες, τις σκέψεις, τα βιώματα και τα συναισθήματά τους. Η εικαστική έκφραση, καθώς και η έκφραση μέσω άλλων μορφών τέχνης (κίνηση, δραματοποίηση) τα προέτρεψε να επικοινωνήσουν αμεσότερα και πολλές φορές αποτελεσματικότερα από ότι με το λόγο (Δαφέρμου, 2006).

Η ποικιλία θεμάτων και δραστηριοτήτων που προσφέρθηκαν στο πλαίσιο της «Δημιουργίας και Έκφρασης», η δουλειά σε ομάδες και η επιλογή στην ανάληψη εργασιών, έδωσαν δυνατότητες και διέξοδο στα προσωπικά ενδιαφέροντα, ελευθέρωσαν τον αυθορμητισμό, τη δημιουργικότητα, τη φαντασία, την πρωτοβουλία και μείωσαν τον ατομικό ανταγωνισμό, συνεργάστηκαν, συναποφάσισαν, ανέπτυξαν κριτική σκέψη και αναζήτησαν λύσεις..

Διερευνώντας τα υλικά είχαν την ευκαιρία να διαπιστώσουν πολλές από τις ιδιότητές τους (π.χ. τα νήπια από τη χρήση του πηλού να προβληματιστούν για την διατήρηση της ποσότητας της ύλης), ενίσχυσαν τον προφορικό τους λόγο, εξερεύνησαν διαφορετικές ιδιότητες και δυνατότητες των μέσων και των υλικών που χρησιμοποίησαν (μολύβια, μπιγιάς, χαρτιά, ψαλίδια, κ.α.).

Προσεγγίζοντας το Νερό από πολλές και διαφορετικές πλευρές δόθηκαν ευκαιρίες στα παιδιά:
Να σχεδιάσουν, να ζωγραφίσουν, να κατασκευάσουν, να έρθουν σε επαφή με έργα καλλιτεχνών,
Να δραματοποιήσουν, να υποδυθούν ρόλους, να οργανώσουν και ανεβάσουν θεατρικό δρώμενο
Να ακούσουν έντεχνα, κλασσικά και παραδοσιακά μουσικά κομμάτια
Να παράγουν δικούς τους ήχους

Να εκφραστούν εικαστικά μαθαίνοντας τεχνικές και τρόπους εργασίας
Να έρθουν σε επαφή με έργα τέχνης.

Το θέμα όλων των ζωγραφιών και των κατασκευών των παιδιών ήταν σχετικό με το νερό σε όλες τις μορφές του, και αφορούσε τη χρήση, τη διαχείρισή του, τη μόλυνσή του, τις ανθρώπινες κατασκευές και παρεμβάσεις στο υγρό στοιχείο (π.χ. γέφυρες, φράγματα), τη χλωρίδα και την πανίδα που συναντούμε μέσα στο νερό ή κοντά σε αυτό, ακόμα και τους θρύλους που σχετίζονται με το νερό (π.χ. γοργόνες, αμίλητο νερό).

Ακόμη, τα παιδιά εκφράστηκαν δημιουργικά με το σώμα τους και η κίνηση, μέσα μάλιστα από τα θεατρικά, έγινε τρόπος έκφρασης πολύ εύγλωττος και βοηθητικός της λεκτικής επικοινωνίας. Είναι βέβαιο πως τα παιδιά απολάμβαναν την κίνηση, γιατί τα περισσότερα παιχνίδια τους είναι κινητικά και συνεισφέρουν στη φυσική, γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξή τους.

Το ανέβασμα της θεατρικής παράστασης από τα παιδιά ήταν ο καλύτερος τρόπος για να καταλάβουν και να εκτιμήσουν:

- Την έννοια της συνεργασίας με τον άλλο,
- Το σεβασμό των δικαιωμάτων,
- Την ύπαρξη υποχρεώσεων και κανόνων,
- Τη γέυση της προσπάθειας και της επιτυχίας,
- Τη χαρά της δημιουργίας και της συν-δημιουργίας,
- Την ανάληψη κινδύνων και προκλήσεων.

Μέσα από τα προγράμματα της Π.Ε. τα παιδιά ενεργοποιήθηκαν, ανέπτυξαν καλύτερες επικοινωνιακές σχέσεις και ενθαρρύνθηκαν οι περισσότερο συνεσταλμένοι μαθητές να εκφραστούν με ποικίλους τρόπους. Επίσης, ανέπτυξαν την περιέργεια, έμαθαν να χρησιμοποιούν νέες τεχνικές και εξασκήθηκαν στο να δουλεύουν ομαδικά. Τελικά, τα παιδιά δραστηριοποιήθηκαν, ευαισθητοποιήθηκαν και προέβησαν σε δράσεις που τα βοηθούν να γίνουν ενεργοί πολίτες. Πολίτες που από τη μικρή τους ηλικία επηρεάζουν, όχι μόνο τις οικογένειές τους αλλά και την τοπική κοινωνία.

Η παρέμβασή μας με τα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης για το «Νερό» είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση των σχέσεων σχολείου-τοπικής κοινωνίας, την ευαισθητοποίηση των γονέων και κηδεμόνων και των άλλων πολιτών της περιοχής, προκειμένου να τηρούν μια πιο φιλική στάση προς το περιβάλλον και την ευαισθητοποίηση για έναν πιο συνετό σχεδιασμό διαχείρισης του νερού στο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Helm & Katz, (2002), *Μέθοδος project και προσχολική εκπαίδευση*, Επιμέλεια Χρυσυφίδης Κ., Κουτσουβάνου Ε.), Μεταίχμιο, Αθήνα.
2. Rollins M., Mc Morrow V., (1995), *The enfo pack on water*, Enfo, Dublin.
3. Staccioli G., (2004), Μουσικά παιχνίδια με το νερό, *Γέφυρες*, 19, 6-13.
4. Wiertsema H., (1991), *100 παιχνίδια με κίνηση*, Σ.& Μ. Νικολαϊδής
5. W.W.F.: *Η Π.Ε. στο Δημοτικό Σχολείο*.
6. Άλκηστις, (1989), *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Άλκηστις, Αθήνα.
7. Άλκηστις, (1992), *Κουκλο-Θέατρο σκιών*, Αθήνα.
8. Βασίλα Β., (2003), Νερό: Δώρο της φύσης, πηγή ζωής, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 33, 57-63.
9. Βρεττά-Κουσκολέκα Ν., (2001), *Ένα κουτί γεμάτο νερό*, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.
10. Γαρδέλη Σ., Περιβαλλοντική-Κοινωνική Εκπαίδευση, *Λόγος και πράξη*, 28, 1986.
11. Γεωργόπουλος Α., Τσαλίκη Ελ., (1997), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: αρχές, φιλοσοφία, μεθοδολογία, παιχνίδια και ασκήσεις*, Gutenberg, Αθήνα.
12. Γιακουδάκη Μ., Κωνσταντίνου Α., (2003), Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο Νηπιαγωγείο, *Οικολογικά παραμύθια, Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 33, 44-51.
13. Γιαλourάκη Σ., (2005), *Το κουτί της τέχνης*, Δίπτυχο, Αθήνα.
14. Γκλιού Ν., (2002), Η μέθοδος project, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 25, 14-19.

15. Γουργιώτη Ε., Φιωτάκη Ε., (2002), Το Νηπιαγωγείο μπροστά στους Ολυμπιακούς αγώνες, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 25,53-59.
16. Δαφέρμου Χ., Κουλούρη Π., Μπασαγιάννη Ε., (2006), *Οδηγός Νηπιαγωγού, Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί – Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης*, Π.Ι., Αθήνα.
17. Δημητράτου Β., (2005), *Τα παιδιά δημιουργούν και εκφράζονται*, Α', Πατάκης, Αθήνα.
18. Δημοπούλου Μαρία κ.ά., (2001), *Περιβαλλοντική Αγωγή για μικρά παιδιά*, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα
19. *Διαθεματικό Ενιαίο πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο, Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων*, (2002), ΥΠΕΠΘ.
20. Κακίση-Παναγοπούλου Λ., (2006), Οι εικαστικές τέχνες ως μέσο ανάπτυξης της κριτικής και δημιουργικής σκέψης των νέων, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 51, 88-91.
21. Κάνιστρα Μ., (1987), *Η σύγχρονη εικαστική αγωγή στο σχολείο*, Σμίλη, Αθήνα.
22. Κοντογιάννη Α., (1989), *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Άλκηστις, Αθήνα.
23. Κουρετζής Λ., (1991), *Το θεατρικό παιχνίδι*, Καστανιώτης, Αθήνα.
24. Κουρετζής Λ., (1999), Θεατρική αγωγή στο Νηπιαγωγείο και η δια του Θεάτρου Παιδείση, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 11, 6-13.
25. Κυνηγού-Φλάμπουρα Μ., (1998), *Λαϊκά μουσικά όργανα του κόσμου*, Ακρίτας, Θεσσαλονίκη.
26. Λάππα-Βαρδούλη Κ., (2005), Στόχοι και προοπτικές του θεάτρου στην εκπαίδευση, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 44, 88-92.
27. Ντολιοπούλου Ε., (2004), *Σύγχρονες τάσεις προσχολικής αγωγής*, Τυπωθήτω-Δάρδανος, Αθήνα.
28. Μαγουλιώτης Α., (1989), *Κατασκευές για κολλάζ-θέατρο, αρχιτεκτονική*, Gutenberg, Αθήνα.
29. Μαγουλιώτης Α., (2001), Προσέγγιση των εικαστικών τεχνών στο σχολικό χώρο, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 23, 8-13.
30. Μαζαράκη Κ., (1987), *Η ζωγραφική στην προσχολική ηλικία*, Αθήνα.
31. Ματεζόφσκυ-Νικόλτσου Κ., (1998), Από τη γη στη τέχνη: Δημιουργώντας με πηλό, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 2, 80-83.
32. Ματσαγγούρας Η., (2000), *Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, Γρηγόρης, Αθήνα.
33. Ματσαγγούρας Η., (2002), *Η Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*, Γρηγόρης, Αθήνα.
34. Μιχαηλίδου Μ., (1999), Η παιδαγωγική αξία του κουκλοθεάτρου, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 12, 18-19.
35. Μοντεσάντου Β., (1995), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο: Επιφανειακά νερά (Υγρότοποι-Ποτάμια-Λίμνες)*, WWF Ελλάς, Αθήνα.
36. Μουζάκης Τ., (1992), *Η ζωγραφική στα σχολεία*, Βιβλία για όλους, Αθήνα.
37. Παπαδημητρίου Β., (2004), *Περιβαλλοντική εκπαίδευση και σχολείο*, Τυπωθήτω-Δάρδανος, Αθήνα.
38. Παπαζάρης Α., Πατσαντζόπουλος Κ., Μαγιαλιού Μ., (2004), *Διαθεματικές δραστηριότητες με άξονα τη μουσική*, Δίπτυχο, Αθήνα.
39. Παπανικολάου Ρ. Α., (1998), *Η ζωγραφική στο Νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό*, Μικρός πρίγκηπας, Αθήνα.
40. Περδικάρη Σ., (2005), Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, ως μεθοδολογικό εργαλείο περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 44, 94-100.
41. Πολυχρονόπουλου Π., (2002), Μέθοδοι και δραστηριότητες ενεργητικής μαθήσεως για τα νηπιαγωγεία, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, 25, 8-13.
42. Ράπτης Ν., (2000), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Αγωγή, Το θεωρητικό πλαίσιο των επιλογών*, Τυπωθήτω, Αθήνα.
43. Ρήγα Β., (2002), *Η σωματική έκφραση στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό σχολείο*, Τυπωθήτω-Δάρδανος, Αθήνα.
44. Σακελλαρίδης Γ, Ραΐση-Βολανάκη Τ., (1995), *Μουσικά παιχνίδια*, βιβλίο β', Ελληνικά Γράμματα, Β' έκδοση, Αθήνα.
45. Σακελλαρίδης Γ, Ραΐση-Βολανάκη Τ., (1996), *Μουσικά παιχνίδια*, βιβλίο α', Ελληνικά Γράμματα, Γ' έκδοση, Αθήνα.
46. Τοπάλης Αθ., (χ.χ.), *Συλλογή τραγουδιών*, Planet-Τοπάλης, Πειραιάς.
47. Τσακίρη Κ., (2000), *Ανακαλύπτοντας τη μουσική*, Αθήνα.
48. Τσουκάτου-Κούστα Ν., (1975), *Αισθητική αγωγή της προσχολικής ηλικίας*, Α', Β', Αθήνα.
49. Υ.Π.Ε.Π.Θ.–Π.Ι., (χ.χ.), *Εικαστική αγωγή, βιβλίο για το δάσκαλο*, ΟΕΒΔ, Αθήνα.
50. Υ.Π.Ε.Π.Θ.–Π.Ι., (χ.χ.), *Θεατρική αγωγή 1*, βιβλίο για το δάσκαλο, ΟΕΒΔ, Αθήνα.
51. Υ.Π.Ε.Π.Θ.–Π.Ι., *Αναφορά στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών υποχρεωτικής εκπαίδευσης*.
52. Χαραλάμπους Α., (2001), *Μουσικά παιχνίδια*, το κόκκινο βιβλίο, Ατραπός, Β' έκδοση.
53. Χαραλάμπους Α., (2002), *Μουσικά παιχνίδια*, το κίτρινο βιβλίο, Ατραπός.
54. Χρυσοφίδης Κ., *Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία, η εισαγωγή της Μεθόδου Project στο Σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα.